

ІНВАРІАНТИ, ПРОТОТИПИ І ПАРАДИГМИ АРАБСЬКОЇ ГРАМАТИКИ

ГРАМАТИЧНІ парадигми, що виникли у межах арабської лінгвістичної традиції (АЛТ), відрізняються, іноді досить суттєво, від відповідних парадигм, створених західними лінгвістами для описання граматичної системи арабської мови (АМ). Так, наприклад, у традиційній арабській граматиці (ТАГ) відсутні концепції відмінків, дієслівних порід і способів дієслова, суттєво відрізняються від західних погляди на синтаксичне узгодження і розподіл лексичних одиниць на частини мови. Незважаючи на це, підходи, вироблені у межах ТАГ, дозволяють адекватно описувати граматичну систему АМ, що, враховуючи специфіку її функціонування як на сучасному етапі, так і в діячності, суттєво впливає не тільки на її дослідження, а й на саму мову. Справа в тому, що для класичної арабської мови (КАМ) та арабської літературної мови (АЛМ) особливо справедливим є твердження про те, що внаслідок того, що абстрактна система мови, “закріплюючись у свідомості дослідників, викладачів, а потім і усіх письмових носіїв мови... замінює собою конкретне уявлення про дійсну природу мови, відтісняючи саму думку про необхідність її розгляду” [Мельничук 1980, 6], а відтак і АЛМ часто містить у собі парадигми, відсутні в живому мовленні як в синхронії, так і в діячності. Втім, будучи живою мовою у відповідних сферах комунікації, АЛМ проникає і в традиційні “діалектні” сфери, привносячи свої штучні побудови у сферу побутової комунікації і змінюючи граматичну систему АМ в цілому.

Та чи існують об’єктивні критерії, які обумовлювали б наявність тієї чи іншої граматичної концепції в мові або віднесення конкретної мовної одиниці до того чи іншого граматичного класу? Так, експериментальні дані свідчать про те, що немає жорсткої та однозначної залежності між належністю слова до певного класу і характеристикою відповідних когнітивних

структур [Osterhout... 2002, 185], а спостережена різниця в обробці викликана фізичними характеристиками самого слова і мовною компетентністю мовця, хоча, наприклад, об’єктні імена і дієслова дії по-різному обробляються в мозку одного й того ж мовця [Cappa... 2003, 186], а при обробці невідмінюваних дієслів та субстантивів задіяні ті ж самі ділянки мозку, але відмінювані дієслова вимагають значно більшої активності мозку, ніж відмінювані субстантиви [Randall... 2003, 54]. Втім, у випадку китайської мови така різниця не піддається чіткій локалізації, на відміну від індоєвропейських мов [Li... 2004, 1538]. Однак різниця в когнітивній репрезентації різних класів лексем, зокрема субстантивів, насправді існує, але в кожному випадку вона має суто індивідуальний характер [Druks 2002, 314], хоча це, можливо, викликано тим, що семантичні зв’язки між дієсловами не такі прямі, як між субстантивами [Bird... 2003, 143]. Разом із тим теорії, що виникли в межах генеративної граматики, за визначенням орієнтовані на пошук універсальних рішень, розглядають психологічні обмеження в галузі фонотактики як реально існуючі [Frisch... 2001, 105].

Подібна співвіднесеність стосується і синтаксичного рівня, причому вона не обов’язково реалізується винятково у “правильному” мовленні. Наприклад, коли дитина починає комбінувати слова, вона ніколи не поставить об’єкт у постпозицію до дієслова в мовах, які припускають інтонаційне виділення слова на початку фрази [Donati... 2003, 1140]. Отже, можна сказати, що, попри наявність безперечної кореляції між належністю мовної одиниці до того чи іншого класу, ані саме тільки дослідження мовленнєвої діяльності людини, ані тільки формальне визначення мовної структури не дають можливості однозначного тлумачення самого явища, а будь-яка лінгвістична парадигма буде обмеженою, з одного

боку, категорійним апаратом, який є штучним за визначенням, а з другого – фізіологією мовця, яка, принаймні на сьогодні, не піддається повністю формалізованому опису. Отже, будь-яке суто лінгвістичне узагальнення завжди тією чи іншою мірою не відповідатиме природним процесам, що відбуваються в мозку людини в ході мовленнєвої діяльності, хоча самі ці процеси здійснюватимуться людиною завдяки її природним здібностям. Наприклад, на підставі аналізу репрезентацій івритського кореня дослідники зробили висновок, що здатність до лінгвістичної генералізації не є природною здібністю людини і реалізується повною мірою тільки в результаті тренувань, а сам процес лінгвістичного узагальнення потребує від людського мозку виконання операцій, які не є для нього природними [Berent... 2004, 181].

Таким чином, вочевидь неможливо адекватно описати ані формальний, ані когнітивний боки людського мовлення окремо один від одного, а відтак і будь-яка граматична парадигма буде дефектною стосовно мовлення і мови, граматичну систему якої вона описує. Саме цим і можна пояснити наявність різноманітних винятків у граматичних парадигмах практично всіх природних мов, а також залучення, у випадку АЛМ дуже суттєве, методологічних принципів, зовнішніх стосовно не тільки мовлення, а й лінгвістики, які вплинули й на саму мову, а не лише на традиційні підходи до її вивчення (наприклад, категорія заперечення, ім'я “місця великої кількості”, дієслова “хвали та ганьблення” тощо). Отже, метою нашого дослідження є визначення критеріїв і параметрів, які дозволили б об'єктивно проаналізувати різні компоненти граматичного значення, на підставі яких було складено граматичні парадигми КАМ і АЛМ.

Під терміном “парадигма” (давньогр. *Parádeigma* – приклад, зразок) у лінгвістиці найчастіше розуміють будь-який клас лінгвістичних одиниць, протиставлених одна одній і водночас об'єднаних за наявними у них спільними характеристиками, а також саму модель і схему організації такого класу [Лингвистический... 366]. Для описання граматичної системи АЛМ західна лінгвістична традиція створила саме такі класи, пов'язавши їх у систему,

подібну до тієї, що спочатку була створена для давньогрецької та латини (Арістотель, Діонісій Фракійський, Варрон), а потім застосована до багатьох інших мов, що потрапляли у поле зору західних лінгвістів. І в цьому немає нічого дивного, адже і за своїм первинним значенням, і за тлумаченнями, які можна побачити у цього терміна в різних наукових текстах, причому не тільки в лінгвістичних, а навіть у художній літературі, це слово так чи інакше отримувало значення часто вживаного прикладу, зразка, моделі, прототипу тощо [Дем'янков 2006, 16–25]. Таким чином, в основі мовної парадигматики за визначенням лежить ідея орієнтації на набір зразків, походження яких не має принципового значення – головне, аби такі зразки можна було використовувати як прототипи для описання реально існуючих у мові граматичних явищ.

Отже, дослідження парадигм арабської граматики в широкому розумінні, тобто парадигм описання граматичних явищ АЛМ, створених у межах західної лінгвістичної традиції у зв'язку з парадигматикою ТАГ, можна побудувати, базуючись на розрізненні інваріантних і прототипних властивостей мовних об'єктів. При цьому, якщо зважити на роль ТАГ у формуванні самої мови, а також на те, що в цілій низці мов саме групування за парадигмами є найбільш простим та плідним прийомом описання [Глисон 2008, 186], можна припустити, що парадигматика, принаймні у випадку АЛМ, охоплюватиме граматичну систему достатньо повно. Отже, завдання дослідження парадигматики полягатиме в дослідженні того, які саме компоненти граматичного значення становлять основу як традиційної арабської, так і порівняльної західної систем граматичних парадигм КАМ та АЛМ.

Втім, варто зазначити, що стосовно лінгвістичних знань можна виділити такі ланки і параметри парадигматики в широкому розумінні цього терміна:

– налаштувально-передумовна, що характеризується хронотопічними рамками парадигми, умовами, передумовами і мотивами, а також налаштуваннями і цілями її появи;

– предметно-пізнавальна, яка включає в себе предметні галузі, котрі аналізує парадигма, і використовувані в її межах методики;

– процедурна, визначена оцінювальним аспектом [Кубрякова 2006, 8–9].

Поняття школи або напрямку в певних відношеннях може доповнювати поняття парадигми, але за сукупністю ознак вони не можуть бути поставлені в один ряд, адже парадигма знань виділяється в історіографії лінгвістики саме для того, аби продемонструвати принципову відмінність загальних налаштувань і припущень досить великого об'єднання вчених спільнот для вирішення того, що вважається глобальною проблемою у вивченні мови [Кубрякова 2006, 10].

При цьому неминуче виникає невідповідність між реально наявними в АЛМ граматичними явищами та їхнім тлумаченням з боку традиційного арабського і західного мовознавства, що знаходить своє відображення не тільки в описанні самих явищ АЛМ, а й їхньою лінгвістичною інтерпретацією. Так, наприклад, Г.М. Габучан вказує на неправильне тлумачення західною арабістикою поняття “aṣl^{um}” як “незмінного кореня” і підведення таких різних понять, як “wazn^{um}”, “binā^{um}” і “ṣiġa^{um}”, під одну категорію “формул” або “схем” [Габучан 1965 119]. А різниця між інтерпретацією елементів простої основи (ḥurūf^{un} aṣliyya^{um}) середньовічною арабською граматичною теорією та західною арабістикою і семітологією полягає в тому, що остання сприймає в ролі структурних інваріантів арабського кореня його приголосні елементи, тоді як з точки зору ТАГ – це елементи простої основи, кожен з яких складається з приголосного та голосного елементів [Габучан 1965, 123].

Щоправда, морфологічний аналіз арабської словоформи, здійснений за визначення морфеми як мінімальної значущої частини слова, котру не можна розкласти на менші одиниці свого рівня без втрати смислу, свідчить, що коренем у семітських мовах можна вважати прості основи C_1VC_2 , $C_1VC_2C_3$, $C_1C_2VC_3$, $C_1VC_2VC_3$ та C_1VVC_2 з постійним консонантним, але змінним вокалічним складом. При цьому в синхронному плані встановити вихідні голосні, припускаючи, однак, реальний корінь в арабській та інших семітських мовах як реальну комбінацію приголосних і голосних, неможливо [Белова 1991, 82 1991a, 211]. Відтак парадигми, складені на основі

сприйняття кореня як суто консонантного утворення і моделей як одиниць одного структурного рівня, не можуть вичерпно описувати цілу низку граматичних явищ АЛМ. Разом із тим визначення кореня як структури з постійними консонантною та вокалічною складовими, притаманне ТАГ, призводить до занадто “лексикалістського” тлумачення граматики.

Наприклад, стан дієслова традиційно описується західною лінгвістикою в контексті протиставлення дії та потерпання, що, природно, обумовлено парадигматикою, яка склалася на основі описання давньогрецької та латини – мов, чия грамика послідовно орієнтується на протиставлення суб'єкта дії її об'єкту. Зрозуміло, що західна лінгвістична традиція при парадигматичному описанні граматичної системи АЛМ виходить з положення про підпорядкованість останньої суб'єктно-об'єктним відносинам, звідки й поділ дієслів на “активні” та “пасивні” в межах категорії стану і на “перехідні” та “неперехідні” з точки зору дієслівної семантики, так само, як і розподіл дієслівних додатків на “прямі” та “непрямі” з відповідною системою відмінкових відносин. Так чи інакше, в межах цих бінарних опозицій субстантиви розглядаються як потенційні суб'єкти або об'єкти, навіть якщо на це ніяк не вказує реальна граматична форма. В результаті протиставлення дієслівних основ, що базується на аблаутному чергуванні широкого та вузького голосного, найчастіше інтерпретується західною арабістикою як стан дієслова, внаслідок чого воно донедавна розглядалося без зв'язку зі складом кореня, а відтак ускладнювалась парадигматика дієслівних форм і виникали неточності в їхній інтерпретації.

Натомість АЛТ, орієнтована на “ідеальну форму”, все, що вважалося “правильним” або “справжнім”, сприймала як інваріант і асоціювала з ним відповідний набір прототипів. При цьому варто зазначити, що в межах самої АЛТ на різних етапах її розвитку одне й те саме явище могло отримувати різну інтерпретацію. Так, Сі-бавейгі (пом. у 796 р.) не розглядав форми пасивного стану як похідні від форм активного, а вважав їх синтаксично незалежними одна від одної. Термін “al-na'ib^u ‘an al-fā'ilⁱ”, який свідчить про можливість

постулювання дериваційних зв'язків між цими двома формами, з'явився значно пізніше, вперше він зустрічається в Ібн Маліка (пом. у 1273 р.) [Saad, 1979, 85]. Втім, навіть таке визначення суб'єкта дії не означає підпорядкування опозиції зазначених основ ідеї протиставлення суб'єкта об'єкту – в межах АЛТ ця опозиція розглядається крізь призму взаємодії керуючих факторів [Rybalkin 2005, 122–123], які визначаються не тільки граматичними, а й лексичними та фонетичними чинниками, що призводить до включення до парадигматики семантики не лише дієслівних основ, а й коренів, на матеріалі яких ці основи реалізуються в мові.

Іншими словами, така граматична категорія, як стан дієслова, з точки зору АЛТ виявляється залежною від такої лексичної характеристики, як перехідність. При цьому стан тлумачиться як інваріантна опозиція дієслівних форм із відомим (ma'lūm^{um}) та невідомим (maǧhūl^{um}) виконавцями, а перехідність є функцією від здатності дієслова керувати прямими додатками, тобто реалізувати набір прототипних значень, на підставі чого формуються парадигми конкретного дієслова.

Варто, втім, зауважити, що якщо стосовно граматичного значення поняття інваріанта не відрізняється від того, яким його визначає когнітивна семантика, а саме як деяку абстрактну ідею, пов'язану з цим значенням [Рахіліна 2002, 382], то щодо прототипу, через невизначеність його внутрішньої структури та співвіднесеність із цілою низкою абстрактних характеристик мовних об'єктів [MacLaury 1991, 64], стосовно значення граматичного нам видається за доцільніше визначити його як експліцитну та концептуальну характеристику або набір незалежних одна від одної таких характеристик, притаманних конкретній граматичній формі, адже денотат, що позначає фізичну сутність, не може бути прототипом – така можливість існує лише для ідеальної когнітивної моделі [MacLaury 1991, 65], яка може лише тією чи іншою мірою наближатися до реального значення мовної одиниці, іншими словами, бути більш чи менш ядерною або периферійною стосовно того чи іншого граматичного значення, а відтак і прототипи, побудовані за її допомогою, матимуть властивість від-

носності не тільки стосовно один одного, а й щодо самого граматичного значення, яке вони репрезентують.

Таким чином, граматичне значення безпосередньо не пов'язане з денотатом, а відтак і недоцільно говорити про прототипне граматичне значення (ПГЗ) як про найбільш типове, частотне або яскраве та центральне значення тієї чи іншої словоформи. Натомість, на нашу думку, доцільно визначити прототипні складові граматичного значення як такі, що відбивають експліцитно оформлені граматичні властивості мовного об'єкта. Наприклад, інваріантне граматичне значення послідовності VCCV, реалізованої в моделях fa'ala i tafa'ala, можна визначити як інтенсивність дії, яка, втім, набуває конкретного граматичного значення лише у складі словотвірної моделі. Тоді набором її ПГЗ в АМ будуть значення другої та п'ятої порід дієслова, тобто повторюваність, каузативність, фактитивність тощо, а також і інтенсивність, яка тут виступає не як абстрактна ідея, а як варіант реалізації інваріантного граматичного значення, спільний для певної кількості дієслівних словоформ, що позначають інтенсивну дію та утворених шляхом сполучення граматичної моделі з переривчастою морфемою, якою є арабський корінь, чие лексичне значення править за основу для реалізації цільнооформленості конкретної граматичної форми дієслова, утвореного за цією моделлю.

Отже, подібне протиставлення інваріанта і прототипу може характеризувати не тільки цільнооформлені мовні одиниці, а й окремі структурні елементи, які можуть бути як меншими, так і більшими за словоформу, а відтак воно придатне для опису граматичного значення як у сфері морфології, так і синтаксису, що є особливо цінним у випадку мов із неконкатенативною морфологією, таких як АЛМ.

Така можливість обумовлюється тим, що інваріант, принаймні в комунікативному аспекті, є певною мірою наперед визначеним і сприймається мовцем як неусвідомлювана даність, а прототип застосовується у мовленні свідомо [Дымарський 2004, 275]. Відтак ПГЗ в чистому вигляді може бути реалізованим тільки за умов цільнооформленості мовних одиниць. У свою чергу, інваріантне грама-

тичне значення (ІГЗ) у чистому вигляді може характеризувати значно ширше коло граматичних явищ, починаючи з опозиції окремих фонем (наприклад, згадуваному аблаутному чергуванню широкої та вузької голосної можна приписати ІГЗ “інтравертність / екстравертність”), але в чистому вигляді таке значення, саме через його “неусвідомленість”, як правило, не може бути основою для утворення граматичних парадигм.

Однак завдяки тому, що належність до класу лексичних одиниць є інваріантом [Keenan... 2003, 5], а граматичні форманти можна вважати лінгвістично інваріантними лексичними одиницями [Keenan... 2003, 17], в той час як у сфері мовних одиниць, класів та категорій поняття прототипу можна визначити як “найбільш репрезентативний (канонічний, еталонний) варіант певного інваріантного системного об’єкта, який характеризується найбільшою специфічністю (концентрацією специфічних ознак цього об’єкта), здатністю впливу на похідні варіанти і (в багатьох випадках) найвищим ступенем регулярності функціонування” [Бондарко 2004, 188], функціональне поєднання цих двох понять у ролі складових граматичного значення дає змогу охарактеризувати граматичне значення слів як співвідношення ІГЗ та ПГЗ, навіть у тих випадках, коли морфологічні елементи настільки злилися один з одним, що реалізуються як неподільне ціле і відділити прототипну складову граматичного значення від інваріантної просто неможливо. Отже, морфологічні парадигми, складені як західними, так і арабськими лінгвістами, найімовірніше, виявлятимуть різні співвідношення інваріантних і прототипних властивостей.

На синтаксичному рівні, де, як вже зазначалося, зв’язок ПГЗ та ІГЗ в АЛМ може визначатися ситуативно, обидві характеристики доцільно розглядати окремо одна від одної. Так, для парадигми субстантивних флексій, які західна лінгвістична традиція найчастіше інтерпретує як маркери відмінків, можна констатувати наявність таких базових ІГЗ:

Naʒb^{um} – залученість до предикації, причому позначення граматичного об’єкта є лише однією з його функцій і, очевидно, результатом розвитку локативного значен-

ня відповідних афіксів, на що вказують численні дані із самої АМ та інших семітських мов.

ʒarʒ^{um} – анексія, причому диференціація суб’єкта та об’єкта визначається семантикою лексем, з яких складаються відповідні конструкції, що корелює, хоча й імпліцитно, із семантикою невідчужуваної присвійності.

Raf^{um} – виокремити ІГЗ, який однозначно корелював би із суб’єктністю, агентивністю, активністю або належністю субстантивів, що ним позначені, до класу істот, не виявляється можливим.

Отже, ІГЗ маркерів відмінювання субстантивів не виявляють залежності від семантичної детермінанти акузативно-номінативного ладу, а відтак і парадигматика відмінювання, як її визначила західна арабістика, не може вичерпно описувати реально існуючі в АЛМ протиставлення названих флексій.

Разом із тим об’єктні актанти припускають у своїй реалізації декілька варіантів – об’єкт-результатив, об’єкт-директив, об’єкт-делібератив тощо [Мустайоки 2003 129]. Отже, як можна побачити, навіть у межах послідовного протиставлення суб’єкта об’єкту можливий суттєвий відхід від інваріантного граматичного значення їх обох. Таким чином, виокремлення прототипних синтаксичних ролей (СР), а відтак і граматичних функцій елементів синтаксичної системи мови дозволяє адекватно описати можливі і наявні варіанти синтаксичних конструкцій. Дж. Лакофф після визначення базових властивостей прототипних СР зазначає, що синтаксичні конструкції, за допомогою яких реалізовано ці СР, зовсім не обов’язково мають всі ці властивості, отже, конкретні синтаксичні конструкції можна назвати прототипними більшою чи меншою мірою [Lakoff 1977, 244; Deshpande 1991, 468]. Втім, сам характер синтаксичних зв’язків у мовах з розвиненою морфологією свідчить про доцільність залучення ПГЗ до аналізу синтаксичних побудов, оскільки вони неможливі без експліцитної складової, яка, власне, й описує ту частину синтаксичної побудови, котра “домислюється” у процесі мовлення, адже метафоричне перенесення та метонімічне розширення, без яких неможливе утворення СР, попри їхню не-

прогнозованість та довільність, можуть бути пояснені після відповідного аналізу [MacLauri 1991, 68], а відтак і бути експліцитно відображені у ПГЗ.

Варто зазначити, що ідея синтаксичних прототипів у лінгвістичних вченнях Сходу виникла задовго до появи греко-латинської лінгвістичної школи. Так, синтаксична доктрина Паніні містить концепцію прототипного агенса. З точки зору вченого, об'єкт, так само як і суб'єкт-реципієнт, теж має прототипні властивості [Deshpande 1991, 471–475]. Враховуючи той вплив, який мала давньоіндійська лінгвістична традиція на середньовічних арабських лінгвістів, логічно припустити, що поняття прототипу повинно бути присутнім і в АЛТ.

Втім, враховуючи динамічність синтаксичних відносин, навряд чи варто очікувати усталених зв'язків між синтаксисом та іншими рівнями системи мови, що опосередковано підтверджується практикою мовленнєвої діяльності. Так, наприклад, ефективно працюючі системи автоматизованої обробки текстової інформації не реалізують жорстких зв'язків між типом синтаксичної конструкції та концептами, які вони описують [Elhadad 1995, 235]. Разом із тим конструкції, які можуть бути в різних мовах віднесені до категорії пасивних, мають характеристики, котрі можна адекватно описати тільки в термінах прототипів [Murphy 2004, 197]. У свою чергу, визначення «пасивності» як прототипної властивості дозволяє розглядати її як суттєву ознаку без необхідності наявності у мовного об'єкта всіх властивостей пасивних конструкцій, адже тлумачення самої пасивності допускає широке варіювання в різних мовах [Murphy 2004, 200].

Отже, в галузі синтаксису прототипне граматичне значення часто може бути тільки ситуативно співвіднесене з інваріантним, а відтак і конкретні синтаксичні конструкції, в яких реалізовані ці прототипи, можуть отримувати значення, обмежене зовнішніми щодо самого синтаксису чинниками.

Водночас зіставлення наявних в арабському синтаксисі прототипних СР з інваріантними значеннями, відображеними у вищенаведених типах синтаксичних маркерів, свідчить про стійку тенденцію до переважання акузативної конструкції

навіть там, де синтаксична побудова співвідноситься з активною та тричленною і за походженням повинна визначатися неакузативними СД. Така ситуація стала можливою, на нашу думку, завдяки орієнтації арабського синтаксису на прототипне значення, яке піддається експліцитному описанню і легко може бути використане в логічних побудовах ТАГ.

Втім, варто зазначити, що основною методологічною відмінністю між “акузативно-номінативною” “арістотелевою” логікою та “ергативовідною” логікою АЛТ є, з нашої точки зору, насамперед підхід до аксіоматики: якщо перша оперує невеликою кількістю аксіом і прагне до зменшення цієї кількості, експліцитно обумовлюючи їхнє використання в логічних побудовах, – друга, навпаки, цю кількість не обмежує, а намагається лише визначити особливості поведінки мовних об'єктів, часто шляхом простого постулювання наявності цих особливостей, спираючись на констатацію причин їхньої появи без будь-якої спроби раціонального вивчення останніх, до того ж часто ця констатація не тільки не знаходить системного пояснення, а також є частиною формальної парадигми, яка містить імпліцитні компоненти, що визначають “істинну” сутність явища.

Прикладом такого підходу до парадигматики можна вважати нерозрізнення АЛТ таких явищ, як “знахідний відмінок” субстантиву та “умовний спосіб” дієслова (як, втім, і сама відсутність у ТАГ таких граматичних категорій): обидві ці форми трактуються як *maṣṣūbāt^{um}*, що, вочевидь, теж не відповідає мовній реальності.

Таким чином, при дослідженні граматичних структур, які експліцитно можуть зводитися одна до одної, часто суто прототипний підхід виявляється цілком достатнім. Типовим прикладом застосування такого підходу стосовно КАМ та АЛМ є складання “правильних” парадигм у синтаксисі і морфології. Але, якщо виникає потреба залучити в ширшому контексті граматичні явища, які в ці парадигми не вписуються, інваріанти і пов'язані з ними імплікації починають відігравати значно більшу системну роль.

Отже, можна зробити попередній висновок, що питома вага інваріантної компоненти граматичного значення моделей

словотвору і синтаксичних побудов в АЛМ є значно меншою, ніж прототипної, а за рівнем абстрактності ПГЗ значно менше обумовлені семантичною детермінантою граматики акузативно-номінативних мов, ніж ПГЗ. Відтак у плані парадигматики ТАГ значно більше орієнтується на інварі-

антну компоненту граматичного значення, ніж це робить західна лінгвістична традиція стосовно АЛМ, але специфіка першої полягає в системному використанні ПГЗ в ролі прототипів для побудови граматичних парадигм.

ЛІТЕРАТУРА

- Белова А.Г. Структура семитского корня и семитская морфологическая система. // **ВЯ.** № 1, 1991.
- Белова А.Г. Морфемы в семитских языках // **Морфема и проблемы типологии.** Москва, 1991а.
- Бондарко А.В. Центр–периферия, полевые структуры, прототипы и их окружение // **Теоретические проблемы языкознания.** Санкт-Петербург, 2004.
- Глисон Г. **Введение в дескриптивную лингвистику.** Москва, 2008.
- Демьянков В.З. Термин *парадигма* в обыденном языке и в лингвистике // **Парадигмы научного знания в современной лингвистике.** Москва, 2006.
- Дьмарский М.Я. К соотношению коммуникативности и предикативности // **Теоретические проблемы языкознания.** Санкт-Петербург, 2004.
- Кубрякова Е.С. Понятие “парадигма” в лингвистике: введение // **Парадигмы научного знания в современной лингвистике.** Москва, 2006.
- Лингвистический энциклопедический словарь.** Москва, 1990.
- Мустайоки А. Роли актантов в рамках функционального синтаксиса. Тарту, 2003
- Рахилина Е.В. Основные идеи когнитивной семантики // **Современная американская лингвистика: фундаментальные направления.** Москва, 2002.
- Berent I., Yaknin V., Shimron J. Does a theory of language need a grammar? Evidence from Hebrew root structure // **Brain and Language** 90 (2004).
- Bird H., Hovard D., Franklin S. Verbs and nouns: the importance of being imageable // **Journal of Neurilinguistics** 16 (2003).
- Cappa F.S. Perani D. The neural correlates of noun and verb processing // **Journal of Neurolinguistics.** 16 (2003).
- Deshpande M.M. Prototypes in Pāṇinian Syntax // **Journal of the American Oriental Society,** Vol. 111, No. 3. (Jul. – Sep., 1991).
- Donati C. Nespore M. From focus to syntax // **Lingua** 113 (2003).
- Frisch S. Zawaydeh B. The Psychological Reality of OCP-Place in Arabic // **Language,** Vol. 77, No. 1. (Mar., 2001).
- Keenan E. Stabler E. // **Linguistic Invariants and Language Variation 2th Int. Cong. Logic Methodology and Philosophy of Science,** LMPS’03 Oviedo, Spain, August 7–13.
- MacLaury R. Prototypes Revisited // **Annual Review of Anthropology,** Vol. 20. (1991).
- Murphy P. **Passive prototypes, Topicality and Conceptual Space.** Chapel Hill, 2004.
- Osterhout L., Allen M., McLaughlin J. Words in the brain: lexical determinants of word-reduced brain activity // **Journal of Neurolinguistics.** 15 (2002).
- Randall B., Tyler R.K. The trouble with nouns and verbs // **Brain and Language,** 87(2003).
- Rybalkin V. Governance in Traditional Arabic Grammar // **Східний світ,** № 1, 2005.
- Saad G. Sībawayhi’s treatment of transitivity // **Al-’Arabiyya** 12 (1979).